

Kazimierz Grążawski, *Życie codzienne miast zakonu krzyżackiego w Prusach*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2023, ss. 289.

Najnowsza książka Kazimierza Grążawskiego wpisuje się w popularny już zwyczaj opisywania życia codziennego różnych warstw społecznych na przestrzeni wieków. Ten kierunek narracji historycznej, czyli oddalenie się od wielkiej polityki i znaczących postaci w celu ukazania losów zwyczajnych, często anonimowych ludzi, jest godny pochwały i słusznie cieszy się on rosnącym zainteresowaniem nie tylko wykształconego pod kątem historii czytelnika.

Autor w swojej książce niejako kompiluje zdobyte przez siebie informacje, wprawnie zamykając je na dwustu pięćdziesięciu stronach publikacji. Omawiana publikacja składa się z sześciu rozdziałów spiętych klamrą wprowadzenia i zakończenia. Niektóre strony przyozdobione są ilustracjami, przybliżającymi czytelnikowi zawarte przez autora treści. Niecodzienna dla warsztatu historyka forma przypisów, oparta na podawaniu w nawiasie nazwiska autora publikacji oraz roku wydania, jest konsekwentnie stosowana przez całą długość książki.

Analizując dotychczasowy warsztat autora, dochodzi się do wniosku, że omawiane zagadnienie nie jest dla niego nowością, ma on również duże doświadczenie w pisaniu tekstów o podobnym charakterze. Grążawski uzupełnia swoją imponującą wiedzę dotyczącą omawianego tematu dorobkiem innych, wybitnych specjalistów z dziedziny, takich jak Janusz Tandecki¹, Krzysztof Mikulski² czy Roman Czaja³. Autor obszernie wykorzystuje literaturę przedmiotu, począwszy od materiałów z przełomu wieku XIX i XX, aż po czasy najnowsze. Na szeroką skalę posługuje się także źródłami, w szczególności wilkierzami i księgami ławniczymi.

Narracja autora książki skupia się na życiu codziennym w Prusach i obejmuje zakres czasowy od XIII wieku aż do sekularyzacji zakonu, choć autor przytacza również materiały i przykłady dotyczące wieków wcześniejszych bądź późniejszych. Opisane zostały aspekty ogólne związane z powstawaniem i rozwijaniem się miast oraz elementami te procesy warunkującymi, zarówno przyrodniczymi, jak i wykreowanymi przez człowieka. Mimo tego, że autor tworzy przedstawienie ogólne, to przywołuje przykłady konkretnych miast pruskich, głównie Gdańska, Elbląga, Chełmna i Torunia.

Grążawski poświęca najwięcej uwagi rozdziałom o rzemiośle miejskim, prawie, medycynie, czasie wolnym, religii i kuchni. Autor stara się jak najlepiej opisać podaną problematykę, choć czasami z braku odpowiednich źródeł zmuszony jest odwołać się do zwyczajów panujących powszechnie w średniowiecznej Europie. Ciekawym i ważnym urozmaicheniem książki są systematycznie przytaczane przez autora przykłady przyziemnego charakteru opisywanych przez niego treści, np. przepis z epoki na faszzerowanego szczupaka, czy też rajniki sztuki rzemieślniczej zaczerpnięte z pracy *Teofila kapłana i zakonnika o sztukach rozmaitych ksiąg troje* autorstwa Teofila Prezbitera.

Na osobne omówienie zasługuje rozdział dotyczący rzemiosła. Jest on zdecydowanie najdłuższy i najbogatszy w informacje źródłowe. Grążawski dokładnie opisuje większość

¹ J. Tandecki, *Cechy rzemieślnicze w Toruniu i Chełmnie. Zarys dziejów*, Toruń 1983.

² K. Mikulski, *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń 1999.

³ R. Czaja, *Miasta pruskie a zakon krzyżacki. Studia nad stosunkami między miastem a władzą terytorialną w późnym średniowieczu*, Toruń 1999.

działających powszechnie w średniowieczu cechów rzemieślniczych. Wymienia oczywiście rzemiosła kluczowe dla funkcjonowania miasta: browarstwo, tkactwo, piekarstwo. Poświęca też uwagę rzemiosłom związanym z luksusem, takim jak złotnictwo czy szklarstwo. Niezwykle cenne są obszerne opisy metod wykonywania poszczególnych dóbr, sporządzone w oparciu o instrukcje z epoki. Autor, pisząc o cechach, nie skupia się wyłącznie na aspektach produkcyjnych, ale także społecznych, uwzględnia aspekt etniczny, a także prawny. Grażawski, posiłkując się średniowiecznymi dokumentami, ukazał dużą rolę, jaką pełnił w codziennym życiu miasta cech rzemieślniczy oraz przynależność do niego.

Na uwagę zasługuje również oparcie informacji podawanych przez autora na konkretnych znaleziskach archeologicznych, a także między innymi na badaniach dendrochronologicznych i analizie pyłkowej, które należą do najnowszych metod badawczych z dziedziny archeologii.

Podsumowując, publikację z pewnością można uznać za cenną pozycję dla historyka. Mimo ogólnego charakteru publikacji autor dogłębnie i wnikliwie analizuje poszczególne aspekty życia miejskiego w okresie średniowiecza. Ponadto książka jest wartościowym wprowadzeniem do podjęcia badań nad kulturą miejską nie tylko na terenach zakonu krzyżackiego, ale też w Polsce czy w Niemczech. Dodatkową zasługą autora jest udział w ukazywaniu średniowiecza na nowo jako epoki dalekiej od stereotypowego ciemnogrodu, posiadającej zalety oraz błyskotliwe rozwiązania z zakresu zarówno techniki i kultury, z których nierzadko korzystamy do dziś.

(rec. Łukasz Barciński)

Robert John Clines, *A Jewish Jesuit in the Eastern Mediterranean: Early Modern Conversion, Mission, and the Construction of Identity*, Cambridge University Press, Cambridge 2019, ss. 276.

Praca Roberta J. Clinesa, profesora nadzwyczajnego historii na Uniwersytecie Zachodniej Karoliny, jest pierwszą monografią poświęconą w całości życiu i działalności o. Giovanniego Battisty Eliano SJ (1530-1589). Eliano był jedynym jezuitą żydowskiego pochodzenia we wczesnym okresie funkcjonowania zakonu. Przyczynił się znacząco do rozwoju katolickich misji na terenie Imperium Osmańskiego, głównie przez doprowadzenie do przyjęcia przez maronitów kanonów Soboru Trydenckiego. Książka Clinesa uzupełnia istotną lukę w historiografii dotyczącą dziejów nie tylko Towarzystwa Jezusowego, ale całego Kościoła Katolickiego.

Praca została podzielona na prolog wprowadzający w zagadnienia związane z biografią o. Eliana, siedem rozdziałów omawiających kolejne etapy jego życia, epilog, indeks osobowo-geograficzny i bibliografię. Pierwszy rozdział poświęcony jest dzieciństwu, nawróceniu na katolicyzm i wstąpieniu do Towarzystwa Jezusowego. Wiele miejsca Clines poświęca rodzinie jezuitę, w szczególności jego dziadkowi Eliaszowi Lewicie, dopatrując się w jego kontaktach z katolickimi hierarchami przyczyny późniejszego nawrócenia jego wnuka. Rozdział porusza też kwestię udziału bohatera biografii w publicznym spaleniu Talmudu na rzymskim Campo di Fiori w 1553 r. Kolejny rozdział skupia się na pierwszej podróży